

Turkish Studies

Volume 13/5, Winter 2018, p. 271-292

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12910>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ocak 2018

✓ Accepted/Kabul: Mart 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. İsrail BABACAN – Doç. Dr. Mustafa ARSLAN

This article was checked by iThenticate.

GÜLŞEN-İ ŞUARÂ VE ÂDÂB-I ZURAFÂ'DA BİR ÜSLÛP ÖZELLİĞİ OLARAK MAHLASLA İLİNTİLİ ANLATIM

Ayşe KORKMAZ* - Mustafa Yasin BAŞÇETİN**

ÖZET

Divân edebiyatında, nazma nispetle daha az göz önünde tutulan nesir geleneğinde üslûbun konuya göre değişiklik göstermesi, önemli bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde Divân edebiyatı nesir geleneği içinde önemli bir yekûn tutan tezkirecilikte içerik kadar üslûp da mühimdir. Tezkirelerde, üslûbun önemi, içerikle olan sıkı bağından kaynaklanır. Öte yandan konuya ve şâirlerin özelliklerine göre bu üslûp değişkenlik arz etmektedir. Tezkirelerdeki üslûp değişikliğine etki eden en önemli unsurlardan birinin mahlas olduğunu düşünmekteyiz. Divân şiirinde şâirlerin kullandıkları müsteâr isimler olan mahlasların alınması ve kullanılması hususunda özel sebepler vardır. Bu sebeplerin doğal bir sonucu olarak, şâirlerin şiirlerinde kullandıkları mahlaslar iç ve dış dünyaları ile son derece alakalıdır. Bu alakanın bir yansıması olarak, kullanılan mahlasların tezkire üslûbuna etkisi olduğu söylenebilir. Ayrıca mahlasların, tezkirelerdeki kelime kadrosunu şekillendirerek üslûba etki ettiği görülmüştür. Tezkirelerde biyografik bilgilerin yer aldığı kısımlarda, şâirlerin mahlaslarıyla etimolojik veya semantik olarak alakalı kelimelerin özellikle seçilmesi mahlas-üslûp ilişkisinin önemli bir göstergesidir.

Çalışmamızda, Ahdî'nin *Gülşen-i Şuarâ* ve Râmiz'in *Âdâb-ı Zurfâ* tezkirelerinde şâirlerin sosyal statüleri, meslekleri, kişilikleri, fiziksel özellikleri, ilişki içerisinde olduğu kişiler, doğum-ölümleri, sanat anlayışları hakkında bilgilerin verildiği bölümlerde şâir mahlaslarının üslûba olan etkisi örneklerle incelenmiştir. Ayrıca günümüz nesir anlayışından farklı olarak Divân nesrinin içerik-üslûp ilişkisi, tezkirelerdeki mahlas-üslûp ilişkisi bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tezkire, Üslûp, Nesir, Mahlas

* İD Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, El-mek: ayse.ornek@gmail.com

** İD Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, El-mek: musty_205@hotmail.com

**EXPRESSION CONNECTED TO PENNAME AS A STYLE
FEATURE AT GULSEN-I SUARA AND ADAB-I ZURAFa**

ABSTRACT

In the prose tradition of the tradition of Divan literature, which has remained in the background according to the poetry, the prose style changing according to the subject, is an important feature. When considered from this point of view, the style has an important place in the tradition of tezkire which holds an important position in Divan prose tradition. In tezkires, style is the precaution, due to the relation with the content. On the other hand, the style is varies according to the characteristics of poets and the content. The most important factor affecting the style change in the tezkires is the poet pennames. In Divan poetry there are special reasons for the taking and using of the private names, which are poetic names used by poets. As a natural consequence of these reasons, the pennames are highly relevant to poets inner and outer world. As a reflection of this relation, it is seen that besides the formal effect of the phrases used in the order of the tezkires, the pennames directly has influence on the vocabulary and style in the tezkires. It is an important indicator of the relation of the penname-style that especially the selection of the etymologically or semantically related words in the places where biographical information is found in the tezkires.

In our study, will be analysed that the influence of the pennames on the prose style after being informed about the social statues, professions, personalities, physical characteristics, personal relationships, birth-deaths and the sense of art, in the sample of Ahdi's *Gülşen-i Suara* and Ramiz's *Adab-ı Zurafo*. In addition, contrary to contemporary prose perception, the relationship between the content and the style of divan prose will be discussed in the context of the relation between the content and the style in the tezkires.

STRUCTURED ABSTRACT

The Ottoman Classical Turkish prose, before the XIX. century, didn't develope to the extent that the contemporary Classical Turkish (Divan) poetry did. Nevertheless, there was a big amount of prose in the Ottoman Empire especially tezkire which is an Arabic word means biography, as a term used for Ottoman biographies of poets, were popular between XVI. and XX. centuries. That prose genre shorty can be defined as biographies of poets including samples of the poems of them.

In Tezkires, writers usually use the pennames of the poets when they make headword. These pennames, also influence the style of the writer of tezkire. The writer pay attention to use the the words associated with pennames in the part that the poets were described. In this study we will show in which sections and how the the tezkire writer used the words that related with penname.

We studied two tezkires in our study. These are *Gulsen-i Suara* of Ahdi and *Adab-ı Zuraîa* of Ramiz. *Gulsen-i Suara* is the third tezkire penned in Anatolia.

The language of the tezkires varies according to the social status of the poet. In the sultan and princesses section used a heavy and artistic style. The tezkire writer chooses a prose style according to the poets. His social and politic statuse is one of the reason for this. The other the pennames of poets. The pennames are very charactersitics names in the Ottoman literature. The pennames express inner and outer many specialities about poets. That strong relation between penname and poet effected the style of prose.

Sometimes in tezkires, the real name of the poet is the title of the headword and the penname of poet is mentioned in the explanation section, or the penname mentioned both in the penname of the poet and in the section of explanation. This situation was generally seen in *Gülşen-i Suara* and no examples were found in *Adab-ı Zuraîa*.

Not only the pennames of the poets are not given in tezkires; at the same time important informations about the reasons of taking the penname is also explained. These may include the actual name, occupation, a distinctive feature, physical characteristics or any event that passes through his life. Tezkire writer mentions about jokes between poets so writer brings fluency and color to the style of the text by transferring these jokes.

Tezkire writers, while describing the personalities and physical appearance of the poets, also used the pennames. They have identified the personalities of the poets and made personality analysis.

In Tezkires, while explaining the personalities and temperaments of the poets, tezkire writers used the words related to the pennames. Thus, a connection established between the poet's personalities and their pennames.

Another situation seen only in *Adab-ı Zuraîa* in terms of style and penname relation the the writer preferred to use the word which forms the quote in the sentences which the poet gave birth, or the words which follow this sentence. Thus, in the first sentence of the section where the poet's explanation was made, the poet was pointed to himself and reminded him of which poet he was reading.

In addition to the birth sentences, at the the death sentences is also observed the words related to the penname. The tezkire writers choose the words related to pennames of poets while explaining the reasons of their death at the both tezkires.

As it is in poetry similitude emerges as prominent literary art in prose. The writer or poet depicts the analogy in his work by setting analogies in the frame. This art can also be seen in tezkires, which is a work of art. While tezkire writers use these analogies, they have benefited from the poet's penname.

In the study it is seen that the words related to pennames are frequently used. This situation is even more striking in the *Adab-ı Zuraîa*. We think that the purpose of this is to give the fluency and beauty first of all. It is aimed to be more fluent and reminiscent of the narrative which

is boring to read compare to poetry. The tezkire writers try to establish a semantic and structural unity between these elements by establishing relations such as poet-work, poet-personality, poet-art.

One of the remarkable point seen is, in the first and last sentences of the prose sections which are especially informed about the poets. Thus, the writer needs to remember the poet at the beginning and end of the text.

In some poets, the entire prose was established with words related to the penname. Thus, the text became easier to read and fluency.

We can describe the relation between prose style and pennames as direct and direct. The direct relation is that the penname determines the vocabulary of the tezkire. The tezkire writer generally chooses the words related or comes from the same sources with the pennames of the poets. Sometimes the tezkire writer uses the synonyms and antonyms of pennames of poets while explaining the biographies of poets. That vocabulary effect of pennames is the direct effect to the prose style. On the other hand, pennames express the main characteristics of the poets. So while the tezkire writers explain the biographies of the poets, they naturally use the terms related to the their pennames.

Keywords: Tezkire, Style, Prose, Penname

Giriş

Dîvân şâirleri, yazdıkları şiirlerin karışmaması ve kendilerine ait olduğunun bilinmesi için şiirlerinin genellikle son kısımlarında ve çoğu zaman gerçek isimlerinden farklı olarak çevre, karakter, psikoloji ve benzeri özellikleriyle alakalı müstear isimler kullanmışlardır. Şairlerin bu takma adlarına mahlas denmektedir. Arapça bir kelime olan mahlasın sözlüklerde farklı tanımlamaları yapılmıştır. *Kamûs-ı Türkî*’de:

1. *Şâirin şiirde ittiha ettiği isim ki gazelin nihâyetinde zikri âdet olmuştur.* 2. *Herkesin ismine ilâveten zammolunmuş ikinci isim ki bir sıfattan ibârettir.* (Ş. Sami: 1317) şeklinde yer alan mahlas, *Edebiyat Lugatı*’nde:

Bir şâirin asıl adından başka edebiyatta kullandığı isim (Tâhirü’l-Mevlevî, 1973: 94), *Arapça saflık hâlislik, gönül temizliği anlamlara gelen halâs kelimesinden müştak olan “mahlas” kelimesi sözlük anlamı itibarıyla kurtulacak, sığınılacak yer* (Yıldırım, 2006: 11), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*’nde:

Asıl addan başka kullanılan ikinci ada verilen isimdir. (Pakalın, 1983: 3813) Diğer sözlüklerde de (Devellioğlu, 1999: 567; Okyanus Sözlüğü (Tuğlacı, 1981: 1824) vs.) benzer ifadeler mevcuttur.

Edebiyat tarihimizin önemli kaynaklarından olan tezkireler, dîvân edebiyatında şâirlerin çeşitli yönlerden ele alındığı, günümüzdeki biyografi türünün karşılığı olarak kabul edilebilecek bir türdür. Tezkirelerde şâirlerin ailesi, eğitimi, hocaları, dostları, ilmî-edebî yönü üzerinde durulur ve şiirlerinden örnekler verilir. Tabi ki tezkire müellifleri bunu yaparken -tezkirelerin de edebi eser olması dolayısıyla- üslûbun sanatkarâne olmasına dikkat etmişlerdir. Oluşturulmaya çalışılan bu üslup tezkireden tezkireye ve tezkireler içerisindeki bölümlere göre değişiklik arz etmektedir. Hatta müellif; şâirin mesleğine, makamına ve statüsüne göre de bir üslûp geliştirebilir.

Eski Türk Edebiyatı alanında yapılan üslup çalışmaları incelendiğinde bunların yeterli olmadığı görülmektedir. (Coşkun, 2010: 72-83) Yaptığımız araştırma sonucunda Latîfî Tezkiresinde dil ve üslûp (Canım, 2010: 166-175), tezkirelerdeki ölüm ifadelerinin üslûp açısından değerlendirilişi (Durmuş, 2007: 171-186; Yazar, 2013: 457-466; Aydın, 2013: 161-188), Sehî Latîfî ve Âşık Çelebi tezkirelerindeki üslûp özellikleri (Kılıç, 2004: 1821-54) hakkında çalışmalar yapıldığını görmekteyiz ve bu çalışmalar doğrudan üslup bağlamında olmaları münasebetiyle önem arz etmektedir. Bunların yanı sıra manzum olarak kaleme alınmış olması ve üslûbu yönüyle klasik tezkirelerden ayrılan *Teşrifâtü's-Şuarâ*'nın mîzâhî unsurlar açısından ele alındığı çalışma da dikkat çekicidir. Bu çalışmada şâirlerin fiziksel özelliklerinin mîzâhî olarak dile getirilişi incelenmiştir. (Kesik, 2015: 85-92) Tezkireler için yapılan metin neşri çalışmalarının inceleme kısımlarında yer alan ve genellikle "Dil ve Üslup" başlığı altında incelenen üslup özelliklerinde ise ya üslup -Eski Türk Edebiyatı nesir üslubu bağlamında- genel özellikleriyle çok kısa şekilde değerlendirilmiş ya da dil özellikleri ön plana çıkarılarak ele alınmış ve tezkirenin kendine has özelliklerine değinilmemiştir. (Örn: Solmaz, 2005; İnce, 2005; Çapan, 2005). Bu incelemeler dikkate alındığında çalışmamıza konu olan mahlas-üslûp ilişkisi bağlamında bir inceleme yapılmadığı görülmüştür.

Tezkirelerde, madde başı yapılırken genellikle şâirlerin mahlasları kullanılır. (Ancak pâdişâhlar, şehzâdeler ve devlet büyükleri ve bazı şâirler mahlaslarıyla değil genellikle isimleriyle madde başı olmaktadır.) Madde başı olan bu mahlaslar tezkirelerin üslûbunu da etkiler. Müellif, şâirin mahlasını oluşturan kelimeyle; istikak, tenâsüp, tezat ve eşanlamlılık ilişkileri olan kelimeleri şâirle ilgili açıklamaların yapıldığı kısımlarda kullanmaya dikkat eder. Bu incelemede mahlasın üslûba etki ettiği sözkonusu kelimelerin, tezkirelerin hangi kısımlarında ve hangi bağlamlarda kullanıldığı gösterilecektir.

Bu çalışmada; biri XVI., diğeri XVIII. asırda yazılmış iki tezkire seçildi. Bu seçim yapılırken hem farklı asırları temsil etmesine hem de mahlas-üslup ilişkisinin oldukça belirgin olmasına dikkat edildi.

Bu tezkirelerden ilki Ahdî'nin *Gülşen-i Şuarâ*'sıdır (Yazılış tarihi: M. 1564-M. 1593). Bu tezkire Anadolu sahasında kaleme alındığı bilinen üçüncü tezkiredir. Eser bir mukaddime, ravza adı verilen 4 bölüm ve hâtimeden oluşur. Mukaddimede dönemin pâdişâhı ve şehzâdesine övgüden sonra sebeb-i telif bölümüyle eseri niçin yazdığını açıklanmıştır.

Eserin birinci bölümünde devrin pâdişâhı ve şehzâdeler (17 şâir), ikinci ravzada ileri gelen devlet adamları (14 şâir), üçüncü ravzada ulemâ ve müderris şâirler (25 şâir) ve dördüncü ravzada alfabetik olarak dönemin şâirleri (325 şâir) yer alır.

Hâtîme bölümünde ise müellif, kusurlarının bağışlanmasını ister ve eserini öven bir şiire yer verir.

Eserde dil, anlatılan şâirin sosyal statüsüne göre değişmektedir. Yani pâdişâh ve şehzâdeleri anlatırken ağır ve sanatlı bir üslûp kullanırken, diğer bölümlerde dil sadece bir araç niteliğindedir.

Gülşen-i Şuarâ'da Ahdî, sadece kendisinin çağdaşı olan şâirlere yer vermiştir. Bu özelliğiyle diğer tezkirelerden farklıdır. Ayrıca eser, içerisinde yer alan şâirlerin çoğunun Osmanlı İmparatorluğu'nun doğusunda yaşayan şâirler olması bakımından önemlidir. Özellikle Bağdat ve çevresinde yetişen şâirler hakkında verdiği bilgiler açısından oldukça dikkate değerdir. (Solmaz, 2005: 13-24).

Söz konusu eserlerden diğeri, Hüseyin Râmîz tarafından Mirzâde Sâlim Efendi'nin *Tezkiretü's-Şuarâ*'sına zeyl olarak yazılan *Âdâb-ı Zuraîfâ*'dır. Bu tezkirede M. 1720-M. 1784 yılları arasında yaşamış 375 şâirin hayatları, edebî şahsiyetleri ve eserleri hakkında bilgiler mevcuttur. Râmîz'in şâirler hakkında verdiği bilgiler oldukça geniş tutulmuş, özellikle ölüm tarihleri dikkatle verilmeye çalışılmıştır. Şâirlerin şiirleri ve sanatları hakkında yerinde tenkitler ve doğru

değerlendirmeler yapılmıştır. Tezkirede bazı hal tercemeleri eksik bırakılmış, bazı şâirlerin sadece adları yazılmış veya verilen bilgiler tamamlanmamıştır. Bazı cümlelerdeki kelime eksiklikleri anlatım bozukluklarına sebep olmuştur. Bütün bunlar göz önüne alındığında Râmiz'in eserini tamamlayamadığı ve müsvedde şeklinde bıraktığı görülmektedir. Müellifin, kendi elyazısıyla yazılmış olan orijinal nüsha, Müstakim-zâde Süleymân Sadeddin Efendi tarafından gerek ifade ve gerekse tarih yanlışlıkları bakımından düzeltilmiştir.

Genellikle uzun tamlamalardan oluşan cümlelerin yer aldığı tezkirenin dili oldukça ağırdır. Öte yandan *Âdâb-ı Zurafâ* Safâyî ve Sâlim tezkirelerindeki bazı şâirler hakkında ek bilgiler vermesi ve o dönemden sonra meşhur olan şâirleri içermesi bakımından ayrı bir önem taşır. (Erdem, 1994: XXVII; İsen, TDVİA: 335-336). Sâdık Erdem, tezkirenin metnini yayınladığı çalışmada tezkirenin üslûbu hakkında detaylı bir incelemede bulunmamıştır. (Erdem, 1994).

Çalışmaya örneklem olarak seçilen *Gülşen-i Şuarâ* ve *Âdâb-ı Zurafâ* tezkirelerinde mahlas-üslûp ilişkisi oldukça yoğun bir biçimde karşımıza çıkar. Tespit edilen bu ilişkiler aşağıda yer alan başlıklar altında incelenmiştir:

Gülşen-i Şuarâ ve Âdâb-ı Zurafâ'da Mahlas Düzeni

İncelediğimiz tezkirelerde bazen şairin asıl adı madde başı olup mahlası açıklama kısmında zikredilmektedir ya da mahlası madde başı yapıp metnin içinde mahlasının ne olduğu tekrar belirtilmektedir. Bu durum genellikle *Gülşen-i Şuarâ*'da görülür. *Âdâb-ı Zurafâ*'da sadece bir örneğe rastlanmıştır.

Aşağıda yer alan örneklerde “emîn-emâne”, “fazl-fazlî” kelimeleri arasındaki müştaklık, şeydâ-şeyyâd kelimeleri arasında ise lafız benzerliği mahlasın üsluba etkisini örneklemektedir:

Emîn: Ebü'l-emâne ve Ebü'l-manşûr künyeleri ve **Emîn** ve ‘Ârif mahlasları ve Cemâle’-d-dîn laqablarıyla qarîn-i iştihâr ve bu mahlasla vâridât-ı tabî‘atları şöhet-şi‘ârdır. (AZ. s. 22-25)¹

Şemsî Ahmed Paşa: Ol âfitâb-ı burc-ı kemâl ve mâhtâb-ı câh u celâl eş‘âr-ı dürer-bârda gevher-şi‘âr **Şemsî** mahlas ihtiyâr itmiş. (GŞ. s. 104)²

Ebu'l-Fazl Efendi: **Fazlî** mahlas iderler. (GŞ. s. 117-118)

Fikrî Beg: Bâb-ı şi‘rde ma‘ânî bıkırını şayd idüp mahlas-ı nâzûklerin **Fikrî** kayd itmiş. (GŞ. s. 188-190)

Şeydâ:... bi'l-cümle mu‘ammâ ve gâzel ve şebistân-ı hayâle mütalâ‘a itmekle **şeyyâd** ismi kalıp ba‘z ile **şeydâ** olur. (GŞ. s. 376-377)

Mahlas-Üslûp İlişkileri

Her iki tezkirede de mahlasla alakalı kelimelerle kurulmuş cümleler, genellikle madde başı şairlerin bir özelliğini anlatırken kullanılmıştır. Tezkirelerde, şair ile ilgili açıklamalar yapılırken veya şairin bir özelliği anlatılırken, mahlasın müştaklarından (ulûmî-ilm-ulemâ, adlî-adl-adâlet, sırrî-esrâr, fûnûn-fenn, ârif-mârifet, âfitâbî-âfitâb, zihnî-zihn, günâhî-günahkâr, keyfî-keyfiyet, hilâlî-hilâl, hâsim-husûmet, sebzi-sebze, feyzî-füyûz, hıfzî-hıfz-hâfız, müfredî-ferd, nâmî-nâm, esad-sa‘d, edîb-edeb, zihnî-zihn, râcih-rüchân, sâî-sa‘y, sâmiḥ-semâhat, sırrî-esrâr, gavsî-gavs) ve mana olarak mahlasla alakalı (hızrî-âb-ı hayât, zihnî-zekâ) kelimelerden faydalanılarak akılda kalıcılık sağlanmaya çalışılmış ve nazma göre daha durağan görülen nesre akıcılık kazandırılmıştır.

¹ Çalışmada, AZ. kısaltmasıyla *Âdâb-ı Zurafâ*’dan alınan örnekler için şu eserden faydalanılmıştır: Erdem, Sâdık (1994). Râmiz ve *Âdâb-ı Zurafâ*’sı. Ankara: AKM Yayınları

² Çalışmada, GŞ. kısaltmasıyla *Gülşen-i Şuarâ*’dan alınan örnekler için şu eserden faydalanılmıştır: Solmaz, Süleyman (2005). Ahdî ve *Gülşen-i Şuarâ*’sı (İnceleme-Metin). Ankara: AKM Yayınları.

- ‘**Ulmî**’: ‘İlm ü şalâh ile şülehâ ve ‘**ulemâ** içre maqbûl kimesnedür. (GŞ. s. 437-438)
- ‘**Adlî Efendi**’:... zîr-destleri fuķarâya ‘**adl** ü ‘**adâletleri** taht-ı yed-i şerîfleri olan ... (GŞ. s. 172-175)
- Sırrî**: **Esrâr**-ı ‘ulûma vâkıf u âgâh ... (GŞ. s. 345-346)
- Fünûnî**: **Fünûn**-ı şî‘r ü inşâyı gereği gibi hıfz idüp edâ ile meclis-be-meclis okıyup şöhet-ārâ ve ol bâbda hezārān **fenle** kışsa-h’ân-ı bî-hemtâ idi. (GŞ. s. 482-483)
- Âfitâbî**: Ol **âfitâb**-ı ma‘rifet ve mâhtâb-ı fazîlet ... (GŞ. s. 212-213)
- Zihni**:... **zihn**-i pâki leṭâ’if-i laṭîf ile müzeyyen ... (GŞ. s. 311)
- ‘**Arifî-i İstanbûlî**’: ...ḥadd-ı zâtında **ma‘rifet** semtine sâlik ve çok **ma‘arife** mâlik ... (GŞ. s. 445-446)
- Günâhî**:... kendü ‘aciz-i tarîkıyla dergâh-ı İlâhî ve bârgâh-ı nâ-mütenâhîde me‘âsî vü **günâhkâr** ve melâmet-i zerre-i rûzgâr ‘add itmiş. (GŞ. s. 494)
- Keyfî**:... **keyfiyyet**-bahş-ı rindân-ı cihân ve ḥasb-i ḥâl-i ‘uşşâk-ı zamândur. (GŞ. s. 495-496)
- Hilâlî**: Ḥayli nâzûk ü bârik ve kendü de za‘f ile mişâl-i **hilâl**-i zâr u bî-mecâl imiş. (GŞ. s. 589)
- Ḥâsim-i Diğer**:... zebân-ı belâğat-ı beyân ile kaṭ’-ı **ḥusûmet** iden bir ḥâkim-i **ḥâsim**-i de‘âvî-feşâhat olan zât-ı ser-efrâz idiler. (AZ. s. 65-66)
- Sebzî**:... **sebze**-zâr-ı devrânda şî‘rden ğayri bir cev ḥâşıl itmemiş ... (GŞ. s. 358-359)
- Celâl Efendi**: Zât-ı refiû’d-derecâtı câh u **celâl** ile ârâste ... (GŞ. s. 119-127)
- Feyzî**:... menba‘-ı **füyûz**-ı cismânî ... (GŞ. s. 190-191)
- Hıfzî**:... ol tûṭî-yi şeker-hâ-yı hoş-edâ **hıfz** ile **ḥâfız**-ı kelâm-ı Ḥudâ’dur. (GŞ. s. 271-272)
- Ḥızrî**:... yeñiçeri bölügüne cüyân-ı **âb**-ı **ḥayât** gibi cân atup ... (GŞ. s. 290-291)
- Müfredî-i Acem**: ...tecrîd tarîkıyla tek ü tenhâ eḥad-ı nâsdan **ferd** ile âşinâ olmayup ... (GŞ. s. 514-515)
- Nâmî**:... şu‘arâ-yı **nâm**-âver gibi hüner-ver ve **nâm**-ı nîk ile maqbûl-i merdüm-i suḥen-güster kimesnedür. (GŞ. s. 559)
- Vâlî**:... Mısr-ı ḥüsnüñ ‘azîz-i cihânı ve kişver-i cânıñ **vâlî**-i kâm-rânıdur. (GŞ. s. 581-582)
- Enîs**:... meclis-i nefâyis-**enîs**leri ḥâlet-gîr-i kulûb-i ehl-i yakîn bir şeyḥ-i şâhib-i vaķâr u temkîn olup ... (AZ. s. 1-4)
- Es‘ad**:... miyâne-i aķrânda ḳarîn-i **sa‘d** ü i‘zâz olup ... (AZ. s. 9-11)
- Edîb**:... maḥfaẓa-i ma‘arîf ü **edeb** olan ... (AZ. s. 12)
- Ḥâsim**:... ḥâkim-i **ḥâsim**-i ma‘delet-şî‘âr ... (AZ. s. 64-65)
- Ḥasîb**:... ma‘arîf-i bî-pâyân ile a‘lâ **ḥasîb** ü nesîb şâhib-i sükûnet bir vücûd-ı edîb ü erîb idi. (AZ. s. 74-75)
- Zihni Diğer**:... **zihn** ü zekâ cebîn-i lâmi ‘ü’l-envârlarından tâb-dâr olmağın ... (AZ. s. 99-100)
- Râciḥ Big**:... beyne’l-aḥbâb şâhib-i **rüçḥân** bir mîr-i bülend-iḳtidâr idi. (AZ. s. 102-103)
- Sâ‘î**:... gûşîş-i **sa‘y** ile cevher-i ‘irfâna mâlikdirler. (AZ. s. 150)

Sāmih:... şāhib-i **semāhat** bir maḥdūm-ı ḥuceste-ḥaşlet idi. (AZ. s. 155-156)

Sırrı Diğer:... **esrār**-ı şakke vāqıf oldukları gibi ... (AZ. s. 159)

Ġavsī:... ‘aşrının **ġavsı** bir şeyh-i kerāmet-mevfūr idi. (AZ. s. 233)

Âdâb-ı Zurafâ da mahlasın kullanımı açısından dikkate şâyan olan noktalardan biri, tezkire müelliflerinin mahlasla ilgili kelimeyi, genellikle ilk cümlede -bu cümle genellikle şairin isminin verildiği cümledir- kullanmasıdır. Bu uygulamadan amaç, daha ilk cümleden dikkati şairin üzerine çekmek olduğu kanaatindeyiz. Tezkirede, şairlerin asıl isimleri verilirken aynı zamanda mahlası da zikredilerek isim ve mahlas arasındaki bağ kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Öte yandan “esad-saâdet, erşed-rüşd, belîğ-belâgat, servet-yesâr, saîd-esad, subhî-subh-mısbâh, hasîb-nesîb, sâcid-mescid, tâlib-metâlib, zarîf-zerâfet, ârif-irfân, ilm-âlim-ârif, kebûter-andelîb, nâzım-menâzım” gibi kelimeler arasında müştaklık ilişkisi görülmektedir:

Es’ad: Nâm-ı **sa’âdetleri** daḥi Es’addir. (AZ. s. 9-11)

Erşed: Ol maḥdūm-ı şāhib-i **rüşd** ü sedîdîñ nâm-ı nāmîleri ... (AZ. s. 22)

Belîğ-i Diğer:... **belâgat**-keşîrîñ nâm-ı bihîñ ... (AZ. s. 41-42)

Servet: Ol mâlik-i gencine-i **servet** ü **yesâr**-ı ma’rifetîñ nâm-ı pür-‘üvânı ... (AZ. s. 57-58)

Hasîb: Ol **hasîb-i nesîbîñ** naẓîri ‘adîmîñ nâm-ı nāmîleri ... (AZ. s. 77)

Sâcidî: Ol **sâcid-i mescid-i** ilm ü ‘irfânîñ nâm-ı sāmî-i celîleri ... (AZ. s. 145-146)

Sa’îd Topkapulı-zâde: Nâm-ı emced ü **es’adları** ... (AZ. s. 162)

Şubhî: Ol maşrıķ-ı **şubh**-ı ma’rifet ve **muşbah**’l-künüz-i fenn-i belâğatîñ nâm-ı emced ve ism-i ser-âmedleri ... (AZ. s. 180-181)

Tâlib: Ol **tâlib-i metâlib-i** ‘ilm ü ‘irfânîñ ism-i ser-âmedleri ... (AZ. s. 194)

Zarîf: Ol zât-ı **zerâfet**-perverîñ ism-i sāmîleri ... (AZ. s. 199)

‘**Ârif:**... bir mîr-i şāhib-i ‘**irfân** olmağla ‘**Ârif** Süleymân dinmekle kesb-i şöhret-i şân itmiş ... (AZ. s. 201-202)

‘**İlmî Diğer:** Ol ‘**âlim** ü ‘**ârifîñ** ism-i ser-âmedleri ... (AZ. s. 232)

Fennî: Ol zû-**fünûn**-ı erbâb-ı dāniş ü ma’ârifîñ ism-i ser-âmedi ... (AZ. s. 241-242)

Kâşif: Ol **kâşif-i rümûz**-ı ‘irfânîñ nâm-ı ser-âmedi ... (AZ. s. 252)

Kâmil Pâşâ: Ol **kâmil-i** ‘adîmü’l-emâşîlîñ nâm-ı emcedleri ... (AZ. s. 252-254)

Kebûterî: Ol ‘**andelîb-i** gülşen-i belâgat u tûṭî-i sükker-ḥ’âr-ı leṭâfetiñ ism-i ser-âmedi ... (AZ. s. 256)

Nâzım: Ol **nâzım-ı menâzım**-ı ‘ilm ü ma’rifet ve şâh-ı şecere-i siyâdet ü şerâfetiñ nâm-ı nāmî ... (AZ. s. 273-274)

Rûknî: Ol **rûkn-i rekîn-i** ‘irfânîñ nâm-ı pür-‘üvânları ... (AZ. s. 140)

Şairin sadece isminin zikredildiği cümlelerin yanında metnin diğer bölümlerinde de müştak kelimelerin veya mahlasla anlamsal açıdan alakalı başka kelimelerin kullanıldığı görülmektedir.

Seḥâyî:... **cûd** ü **iḥsân**la mümtâz-ı akrândur. (GŞ. s. 361-362)

Ḳandî:... ol tûṭî-i **şekeristân**-ı ma’ânîñ eş’âr-ı ḥalâvet-baḥşı ... (GŞ. s. 484-485)

Humârî: Bu bir nice ebyât-ı mestâne ki vaşf-ı çeşm-i **maḥmûrân**-ı zamânedür ... (GŞ. s. 295-296)

Kândî: Hadd-ı zâtında üstâd-ı **ḳannâd** ... (GŞ. s. 484-485)

Vaşlî Efendi:... Sîm-endâm dil-berlerûn ḥayâl-i ḥamîyle serây-ı **vişâllerine vuşul** ... (GŞ. s. 576-577)

Hıfzî: ... Germ ü serd-i rûzgârdan **maḥfûz** ... (AZ. s. 80)

Râsim:... merḥûmdan **rûsûm**-ı ḥattı telemmüz... merḥûm-ı ma'âlî-i **rûsûm**... **resm**-i ḥatda vaż'-ı lafza-i ketebehüye me'zûn olmaḳ üzre ... (AZ. s. 106-107)

Râşih: ...imdâd-ı meleke-i ṭab'-ı **reşehât**-ı pür-sedâdları iktizâsı üzre... çerâğ-ı **reşşâh**-ı sühân ... (AZ. s. 107)

Râşid Efendi: ... şîr-ı şöhret-i **rûşd** ü sedâd ü şâmı lebrîz-i mesâmi'-i cihân... **rûşd** ü feṭânet ve 'ilm ü ma'rifet ile... neyyîr-i vekḳâd burc-i hidâyet ü **reşâd** ... (AZ. s. 107-111)

Râğib Pâşâ:... 'ilm ü kemâle meyl ü **rağbet**... menbit-i âşâr-ı me'ârib ü **merâğib**... manzûr-ı naẓar-ı **merğûbı** olmağla... zât-ı 'âlî-miḳdârları **rağbet** ü ikrâma sezâ-vâr olmağla ... (AZ. s. 111-115)

Sem'î:... gûş-ı **sâmi'** a-i nigerânı şayd-ı refâhı iktisâb ve **mesmû'** **umuz** olduğı üzre... nazm u neşrde rûtbe-i mahâret ile **mesmû'** u ma'lûm ... (AZ. s. 165-166)

'İffetî:... **'afîf** ve şâhib-i meskenet bir maḥdûm-ı pākîze-ṭıynet ... (AZ. s. 228-229)

'Afîf:... edeb ü **'iffet** ile miyâne-i emşâlde mezkûr ... (AZ. s. 231)

Fâhim:... **fehmi** pāk zihni tâb-nâk ... (AZ. s. 238)

Fennî:... ol ḥ'âce-i kâlâ-furûş-ı bâzâr-ı ma'rifetiñ zât-ı gencîne-i **fünûnı** ... (AZ. s. 241-242)

Mahlas Alış Sebepleri-Üslûp İlişkisi

Tezkirelerde şairlerin sadece mahlasları verilmez; aynı zamanda bu mahlası alış sebepleri hakkında da bilgiler verilir. Bu sebepler arasında şairin asıl ismi, mesleği, belirgin bir özelliği, fizikî özellikleri veya başından geçen herhangi bir olay gösterilebilir.

Aşağıdaki örneklerde “tâib-istiğfâr, cemâleddin-cemâlî, hilmî-halîm, hatt-hattî, hayrî-hayreddîn, şifâyî-tabâbet, tıfl-tıflî, kutb-kutbî, lutfî-letâfet, dervîş-devîşnihad, âlî-bülend, bekâ-bekâyî, tırâş-terâşî, duâcı-duâyî, salâh-salâhî, meylî-mâil, ressam-mersûm, refik-refâkât kelimeleri lafız ve mana olarak mahlasın üsluba olan etkisini göstermektedir:

Tâ'ib:... evâsıt-ı hâllerinde cemî'-i menhiyyâta **tâ'ib** ü **istiğfâr** ve tevbelerinde şâbit ü ber-ḳarâr olmağla maḥlaş-ı merḳûmı vezîle-i ihtiyâr olup ... (AZ. s. 50-52)

Cemâlî:... nâm-ı güzînleri es-Seyyid Meḥmed Cemâle'd-dîn olmağla vâridât-ı ṭabî'at-ı pür-kerâmetleri olan ilâhiyyâtlarında **Cemâlî** maḥlaş ihtiyâr ... (AZ. s. 61-62)

Hilmî Diğer: Nâm-ı nâmîleri 'Abdû'l-**ḥalîm** olmağla maḥlaş-ı mezkûr ihtiyâr ... (AZ. s. 82)

Ḥattî:... **ḥatt**-ı imlâları mağbûṭ-ı zümre-i hüner-verân olmağla **Ḥattî** maḥlaşın ihtiyâr ve ol maḥlaş ile beyne'l-emşâl şöhret-şî'âr olduğıda ... (AZ. s. 90-91)

Ḥalef:... anlarıñ maḳâmlarına post-nişîn olmalarıyla maḥlaş-ı **Ḥalef** kendülerine mâye-i şeref olmuşıdi. (AZ. s. 91-92)

Ḥayrî Efendi: İsm-i sâmilîleri es-Seyyid Meḥmed **Ḥayre'd-dîn** olmağla maḥlaş-ı merḳûm muḥtâr-ı ṭab'-ı bülend-iḳtidârları olmuşdur. (AZ. s. 93-95)

Şifâyî:... anlar dağı mahrûse-i Burusada **tabâbetle** qarîn-i iştihâr olmağla mağlaş-ı mezkûr ihtiyâr itmişler idi. (AZ. s. 172-173)

Tıflî:... **tıfl**-ı endek-sâl-i şikeste-mağâl iken ruhşat-yâfte-i dâniş ü kemâl olmağın mağlaş-ı merķûm muhtâr-ı tab'-ı ma'ârif-me'âlleri olmuş idi. (AZ. s. 197)

Kuṭbî: Ol **kuṭb**-ı sipihr-i 'ilm ü ma'rifetiñ ism-i sāmîleri Meḥmed Kuṭbû'd-dîn olmağla mağlaş-ı mezkûr ile şöhret-qarîn olmuşlardır. (AZ. s. 249-250)

Luṭfî: Nām Luṭfullāh olmağla mağlaş-ı mezbûr muhtâr-ı tab'-ı **leṭâfet**-şi'ârı olmuşdur. (AZ. s. 261-262)

Vuṣulî Efendi: Şāh-zāde-i merām-baḥş ḥazretlerinüñ ḥāk-i pāy-i sa'âdet-encāmılarına irişmek ile **Vuṣulî** mağlaş itmişlerdür. (GŞ. s. 149-150)

Derviş Beg:... ḥadd-ı zātında 'ālî-himmet ü **dervîş**-nihād olmağın mağlaş-ı şerîfin **Dervîş** itmişlerdür. (GŞ. s. 171-172)

'**Ālî Efendi**:... **bülend** olmağla kendülerin mağlaş '**Ālî** erzānî görmüşler ... (GŞ. s. 183-184)

Bekāyî-i İznikî: 'Ālem-i bî-bekāyî **bākî** şanup **Bekāyî** mağlaş itmiş. (GŞ. s. 239-240)

Terāşî: **Terāşî** mağlaş itdüklerine vech-i tesmiye bu ki vālidî cerrāhlıkda üstād-ı devrān ve ser **tıraş** itmede şānî-i Selmān olduğı ecilden kendü dağı ol şān'ata cehd idüp üstād-ı berber ve cerrāh-ı hüner-güster ve şikāf-sāz-ı kalbi ağıyār-ı kıne-dār ve merhem-baḥş-ı 'uṣṣāk-ı dil-efkār olmuş. (GŞ. s. 245)

Du'āyî:... mezkûr çavuşlar zümresine du'acı naşb olup bināen 'alā hazā ol yār-ı bî-hemtā **Du'āyî** taḥallüs ihtiyâr idüp ... (GŞ. s. 300-301)

Sāmî:... ḥamallāt-ı merdāne-i kulüb ebnā-yı cinsi yanında merātib-i sāmîye ḥāşıl itmegin **Sāmî** taḥallüs ihtiyâr kılmış ... (GŞ. s. 349-354)

Sırrî Çelebi: Zihni dağık-güsteri esrār-i İlāhiyye'ye mālîk ve tab'-ı pür-ḥaḳîkî ṭurûḳ-ı envār-ı nā-mütenāhiye sālîk olmağın **Sırrî** diyü mezkûr ... (GŞ. s. 362-363)

Şalāhî: Zāt-ı pākî **şalāh** ile ārāste olup erbāb-ı faẓl u belāğat yanında **Şalāhî** mağlaşın kendüye münāsib görüp... (GŞ. s. 394-396)

Meylî: Fünûn-ı 'ulūma tab'-ı mā'il... ve cüz'î vü küllî semt-i şî're mā'il olmağın **Meylî** mağlaş itmiş. (GŞ. s. 539-540)

Ressām: **Ressām**-ı sikke-i hümayûn olmağla mağlaş-ı **mersûm** muhtâr-ı tab'-ı ma'ârif-nümûnları olmuşdur. (AZ. s. 136)

Refîk-i Diğer:... mütercem-i mûmā-ileyhe **refākat** itmekle Tevfîḳ Efendi **refîkî** deyü qarîn-i şöhret olmuşlar idi. (AZ. s. 140)

Ayrıca tezkirelerin bazı maddelerinde şair mahlaslarının kim tarafından verildiğine dair bilgiler yer alır. Bu örnekte yer alan sabîh-subh kelimeleri mahlasın üsluba olan doğrudan etkisine örnektir:

Şabîḥ-i Diğer:... miyne-i emşâlde Mūsā-vār 'arz-ı yed-i beyzā-yı iktidār itdükde üstādları mûmā-ileyh **Şabîḥ** mağlaşın ta'yîn buyurmalarıyla **subḥ**-ı iştihārı maṭla'-ı ehille-i şu'arāda tāb-dār olmuş idi. (AZ. s. 181-183)

Şairlerin Önceki Mahlasları-Üslup İlişkisi

Tezkirelerde, şairlerin mahlasları hakkında farklı bilgiler yer alır. Bunlardan biri de şairlerden bazılarının daha önce kullandığı mahlasların da belirtilmesidir. Böylece şairlerin mahlas alış ve değişim süreçleri takip edilebilmektedir.

Emîn: Muqaddemâ Sâbık mahlasını ihtiyâr ve ba' dehu mahlas-ı **Emîn**le seyr-âheng-i karar itmişlerdir. (AZ. s. 15-17)

Hâmid: Mukaddemâ **Hayâlî** taħalluş itmekle ba' zı aħbâb miyânında Hayâlî Efendi dinmekle kesb-i şöhret ü şân idüp lâkin mahlas-ı mezbûr keşirü'l-harf şakîlü't-taħrîr olduğı fikr-i şedîn ve hayâllerinde bedîd olmağla **Hâmid** mahlasın ihtiyâr ve ol vechile **meħâmid**-i me'süresin âşikâr itmişdirler. (AZ. s. 70-71)

Dâniş: Muqaddemâ enderûn-ı şeref-maħrûnda oldukları hâlde **Tayfûr** mahlasıyla şöhret-nümâ... merhûmuñ meclis-i şerîflerine duħûl buyurduğda beynlerinde 'alâka-i rûhânî hâşıl olup mütercem-i pâkîze-cebîniñ cebhe-i pâkinde envâr-ı şa' şa'a-perdâz-ı ehl-i yakîn olmağın enfâs-ı kudsî iktibâslarıyla **Dâniş** mahlasını ta'yîn buyurmalarıyla beyne'l-enâm mahlas-ı mezkûr ile taħşîl-i nâm idüp ... (AZ. s. 95-96)

Hâtemî Beg: Mezkûr ol zamânda **Mâtemî** mahlasıyla meşhûr ü mesrûr imiş.... Hemîşe cem' iyyet-i hâtır-ı cân u dilden nazm u neşr ile sultân-ı zamân ya' nî şâh-zâde-i kâm-rânuñ medh ü senâsına iştigâl üzredür. Aña binâen mahlas-ı pâkin **Hâtemî**'ye **hatm** itmiş. (GŞ. s. 282-285)

Vecdî: Mezkûr **Vecdî** evâ'il-i hâlinde Vecdî taħallûs itmişler soñra o ma' nâdan şehbâz-ı tab' ı pervâz idüp ve nâmı daħı ' Abdülkerîm olmağ münâsebetiyle ve esmânuñ müsemmasından tesir olup **kirâm**dan olmağ ârzûsıyla şahîfe-i rûzgârda nâmum nâmî olsun diyü **Kirâmî** taħalluş itmişdür. (GŞ. s. 575-576)

Fiziksel Özellikler ve Kişilik Özellikleri-Mahlas İlişkisi

İncelediğimiz tezkirelerde müellifler, şairlerin kişiliklerini ve fiziksel görünümelerini anlatırken mahlasla müştak veya alakalı kelimelerden faydalanmışlardır. Şairin kişiliğini mahlasıyla özdeşleştirip, mahlastan yola çıkarak kişilik analizi yapmışlardır. Bu minvalde aşağıda yer alan örneklerde tezkire müellifleri tarafından "fânî-fânî heyet, nâliş-feryâd, keyfî-beng ü şarâb, handân ve neşât" kelimeleri arasında anlam paralelliği; "gammî-güler yüzlü" kelimeleri arasında anlam tezatlığı oluşturularak mahlasların üsluba doğrudan etki ettiğı görülmektedir:

Fânî:... ber-muħtezâ-yı mahlas **fânî-hey'**et ü **haste-şifât** kimesnedür. ' Âlem-i bî-beķâyı **fânî** görüp raħt u baħtın dükeli âteş-i ' ışķa yakup ... (GŞ. s. 477-479)

Nâlişî: Ber-muħtezâ-yı mahlas ol rind-i cihân ve bî-ķayd-ı zamân ' âşik-pîşe dem-be-dem sitem-ger-i cevânân baħr ile **feryâd** u **nâlişe** hem-nefes ve eṭvâr-ı ' acîbe ve evzâ'-ı ġarîbe ile maķbûl-i herkes ve hâlâ her an erbâb-ı ma' ârifetle şöhet itmededür. (GŞ. s. 563-564)

Ġammî Beg: Ber-ħilâf-ı mahlas bir **güler yüzlü** nedîm-i devrân ve zarâfet ü nezâketle hemîşe gül gibi şâd ü **handân** dâ'imâ **neşât** üzredür. (GŞ. s. 455-456)

Keyfî: Ber-muħtezâ-yı mahlas ol güzide-i nîk ü bed ekşer-i eş'ârında **beng ü şarâb** beslemege muķayyeddür. (GŞ. s. 495-496)

Subûtî:... bir dükân köşesinde **sâbit**-ķadem olup ... (GŞ. s. 248)

Handân: Cevân-ı **hande**-rû ... (GŞ. s. 296-297)

Şabîh:... **şabîhü**'l-vech ... (AZ. s. 181)

Tezkire müellifleri, şairlerin kişilikleri ve mizaçları anlatılırken mahlası oluşturan kelimelerden, müştaklarından ve mahlas ile anlamca ilgili kelimelerden faydalanılmıştır. Böylece şairlerin kişilikleri ve mahlasları arasında bir bağ kurulmuş ve okuyucunun hatırlamasında kolaylık sağlanmıştır. Aşağıdaki örneklerde geçen: âteşi-âteşin mizâc, şûrî-şûride hâl, bîdârî-bîdâr, sâbirî-sâbir, rindî-rind, râif-refet, dürrî-dürr kelimeleri müştak kelimelerdir. Öte yandan “sâbir-râzî-kazâ, türâb-hâk, rind-lâubâli-âşık” kelimeleri arasında mana ilişkisi vardır:

Âteşi: Ber-muktezâ-yı maḥlaş **âteşin-mizâc** olmağın ... (GŞ. s. 224)

Şûrî: ‘İlm-i zâhire iştiğâl kılurken terk idüp ber-muktezâ-yı maḥlaş **şûride-hâl** ve kayd-ı dünyâdan farîğü’l-bâl olup ... (GŞ. s. 370-371)

Bidârî: Zîrâ ki dâ‘im ḥ‘âb-ı ḡafletden dîdesi **bîdâr** ... (GŞ. s. 237)

Şâbirî:... **ḡazâ** ve ḡadere **râzî** vü **şâbir** ... (GŞ. s. 382-384)

‘Ulvi Beg:... ‘âlî-meşreb ü **pâk-mezheb** ... (GŞ. s. 428-429)

Türâbî: Cevân-ı **ḡak-nihâd** ... (GŞ. s. 244-245)

Dervîş:... şî‘r ü inşâda şâhib-i iktidâr **dervîş-nihâd** bir zât-ı pakîze-reftâr idi. (AZ. s. 98-99)

Rindî:... **rind** ü **lâubâli** ve ‘**âşık-pîşe** kimesnedür. (GŞ. s. 332-334)

Râ‘if Big: Erbâb-ı câh-ı ihtîşâmıñ **re‘fet-nişâbı**... ṭab‘-ı **re‘fet-nihâdı** ... (AZ. s. 100-101)

Dürrî Vâni: **Dürr**-i şâdef-i ‘irfân olan zât-ı ‘âlî-şânları ... (AZ. s. 97-98)

‘İffet:... mizâc-ı ‘**iffet** imtizâcları münḡarif ... (AZ. s. 228)

Mahlasla İlgili Kalıp İfadeler

Yine şairlerin kişilikleri hakkında bilgi verilirken mahlaslarla birlikte, kalıplaşmış bazı kelimeler de kullanılmıştır. Bunlar “ṭab‘-ı ve zât-ı” ile başlayan kelime gruplarıdır. Böylece yukarıda bahsettiğimiz gibi hem akılda kalıcılık hem de üslûpta birlik sağlanmıştır. “Safâyî-Safâ-safvet, sıdkî-sıdk, sâdik-sadâkat, sehâyî-sehâ, hayâlî-hayâl, nevî-envâ, nisârî-nisâr, lâyhî-lâyh, rüşdî-rüşd, feyzî-feyz” kelimeleri mahlasla birlikte müştak kelimelerin kullanımına örnek teşkil etmektedir:

Şafâyî Beg: Ṭab‘-ı **şafâ-âyîni** kemâl mertebede **şafvet** ile mevşûf ... (GŞ. s. 384-385)

Şıdkî-i Diger: Tab‘-ı şâfi **şıdk** u şafâ ile ârâste ... (GŞ. s. 387-388)

Şafâyî:... ṭab‘-ı **şafâ**-bahşî raḡât-fezâ ... (GŞ. s. 393)

Şâdik: **Şadâkat**-ı ṭab‘ı nazmda kem degül ... (GŞ. s. 393-394)

Sehâyî:... **sehâ**-yı ṭab‘ı elsînede mezkûr ... (GŞ. s. 361-362)

Ḥayâlî Beg:... **ḡayâl**-i ṭab‘-ı pâki nihâyetde ... (GŞ. s. 278-280)

Re‘fet:... **re‘fet**-ṭab‘ı at bir mîr-i şâhib-i zekâvet-i ḡuceste-ḡışâl idi. (AZ. s. 118)

Nev‘î Çelebi: Ṭab‘-ı müstaḡîmi **envâ**-ı ‘ulûma şâmil ve her bir **nev‘**-i ‘ilmüñ müṭâla‘asında kâmil ol ṭūṭî-i şîrîn-zebân ... (GŞ. s. 549-552)

Nisârî: Ṭab‘-ı dürrer-**nişârı** nazma mâ‘il ü şâmil ... (GŞ. s. 556-557)

Lâyhî:... ṭab‘-ı şerîfleri ve ḡatır-ı laṭîflerine bu **lâyh** olur ki ... (GŞ. s. 499-500)

Rüşdî Diger: Âşâr-ı ṭab‘-ı **rüşd** ü sedâdlarından ... (AZ. s. 126-127)

Feyzî Diger:... ṭab‘-ı pür-**feyz** ü dâniş ile ... (AZ. s. 247)

Enîs:... zât-ı ma'rifet-**enîs**leri miyâne-i emşâlde be-gâyet nefîs olmağla ... (AZ. s. 1-4)

Servet:... zât-ı şâhib-i **servet**-i 'irfân idi. (AZ. s. 57-58)

Doğum İfadeleri-Mahlas İlişkisi

Mahlas üslup ilişkisi açısından sadece *Âdâb-ı Zuraîfâ*'da görülen diğer bir durum ise müellif tarafından, şairin doğumunun belirtildiği cümlelerde mahlasın veya mahlasla müştak kelimelerin kullanımının tercih edilmesidir. Böylece yine şairin hal tercümesinin verildiği bölümün ilk cümlelerinde şairin kendisine işaret edilmiş ve her fırsatta hangi şairin okunduğu hatırlatılmıştır:

Behîştî:... reşk-endâz-ı **behîşt** olan mahrûse-i Edirnedan bedîdâr ... (AZ. s. 47)

Hâşmet: Hızâne-i vakâr u **hâşmet** olan zât-ı pür-ma'rifetleri... 'dan nümâyân olup (AZ. s. 77-79)

Hıfzî:... **maḥfaza**-i mecmû'a-i dāniş-verân olan maḥmiyye-i İslâmbol cevânibi maḥbûl-i **maḥfûzu**'l-erkândan nümâyân ... (AZ. s. 80)

Tıflî:... mehd-i **eṭfal**-i vücûh-ı süḥan-verân olan şehir-i bî-naẓîr-i şeref-erkân İslâmboldan nümâyân olup ... (AZ. s. 197)

Dāniş-i Diğer:... kân-ı erbâb-ı **dāniş** 'irfân olan Dārü'l-hilâfeti'l-'aliyye cennet-nişândan bedîdâr ... (AZ. s. 96-97)

Şafâî: Dâr-ı sürûr u **şafâ** olan maḥmiyye-i İslâmboldan hüveydâ vü neş'et ... (AZ. s. 190-191)

Tab'î: Erbâb-ı **tabâyi**' olan maḥmiyye-i İslâmboldan lem'a-dâr ... (AZ. s. 195-196)

Fezâî: ...hevâ-yı leṭâfet-efzâsı reşk-endâz-ı **fezâ**-yı ḥuld-ı mu'allâ olan dārü'n-naşr ve'l-meymene maḥrûsa-i Edirnedan zînet-ârâ-yı zâviye-i şühûd ... (AZ. s. 238-239)

Kâşif:... Kalkandelen kaẓâsından **keşf**-perde-i cemâl ... (AZ. s. 252)

Mihri:... İstanbuldan mânend-i **mîhr**-i münîr lâmi' ü tâbân ... (AZ. s. 270)

Ölüm İfadeleri-Mahlas İlişkisi

Doğum cümlelerinin yanı sıra ölüm cümlelerinin bulunduğu kısımlarda mahlasın üsluba etkisi gözlemlenir. Her iki tezkirede de şairlerin ölümleri belirtilirken veya ölümlerine düşürülen tarihler verilirken şairlerin mahlaslarından ve mahlasla müştak olan: "tayyib-tayyibe, kusûrî-kusûr, hâfız-maḥfûz-hâfıza, siddîk-siddîka, rûhî-rûh-ı revân, kâmî-kâm, firdevsî-firdevs, fedâyî-fedâ" gibi kelimelerden faydalanılmıştır:

Tayyibî-i Diğer:... ravza-i **tayyibe**-i cinâna intikâl itmişlerdir. (AZ. s. 198)

Kuşûrî:... kaşr-ı bî-**kuşûr**-ı cinâna 'azîmet itmişlerdir. (AZ. s. 249)

Behcet: 'Azim-i **behcet**-hâne-i cinân olup ... (AZ. s. 43)

Hâfız:... **maḥfûz**-ı **hâfıza**-i cismi olan rûḥ-ı revânları maḥfil-i cinâna revân ... (AZ. s. 66-67)

Sem'î:... "irci'î" emr-i münîfî sehm-i şayd-ı **sem'î** olmağın imtişâl ve ḳurb-i cinâna intihâl itmişlerdir. (AZ. s. 165-166)

Siddîk: Sene-i mezbûrede nefis-i muṭma' inne-i **siddîkası** ḳarîn-i ḥitâm ve beyt-i cinâna ḥurâm itmeleriyle ... (AZ. s. 189-190)

Rûhî: Murğ-ı **rûḥ**-ı revânı 'âlem-i 'illiyîne ṭayerân iden... tûṭî-i **rûḥ**ı ḳafes-i cisminden ṭayerân ... (AZ. s. 141)

Kāmî:... terk-i **kām**-gāh-ı cihān-ı bî-vefā ... (AZ. s. 256-257)

Firdevsî: Firdevs-i berîn ve ravza-i **cinānda** her-dem-i hūr u ‘ayn arzûsıyla terk-i ‘ālem-i fānî ve muḳīm-dār-ı cāvidānî oldı. (GŞ. s. 470-471)

Fedāyî-i Edirnevî:... terk-i ‘ālem-i fānî kılup cānın **fedā**-yı yārān idüp ... (GŞ. s. 481-482)

Belîğ-i Diğer:... sāl-i irtihāllerine târiḥ **“Belîğü’l-emîn”** lafzı şudür ... (AZ. s. 41-42)

Sırrî Diğer Eşref-zāde:... sāl-i irtihāllerine ḥāme-i fakîrden târiḥ **“Şeyḥ Sırrî”** lafzı târiḥ zuhūr itmışdır. (AZ. s. 159)

Ḥaşmet:... **“Gitdi Ḥaşmet”** kelāmı şudür ... (AZ. s. 77-79)

Sosyal İlişkiler-Mahlas İlişkisi

Tezkirelerde şairlerin edebî, biyografik, fiziksel, psikolojik vs. özelliklerinin yanı sıra onların kimlerle ne gibi münasebetleri olduğu ve kültürel çevreleri tasvir edilir. Kimin oğlu, kimin müridi, kimin arkadaşı, kimin öğrencisi vs. olduğuna değinilir. Böylece aynı isim ve mahlasa sahip başka şairlerle karıştırılmamış olur. Bu açıklamaların yer aldığı cümlelerde, incelenen iki tezkirenin müellifi -özellikle Râmiz- mahlası oluşturan kelimelere veya bu kelimelerle müştak kelimelere (muîdî-muîd, erşed-rüşd, adlî-adîl, azîz-azîzî, râşid-reşâd, âsım-mâsum) yer vermiştir. Böylece bu durum yukarıda da bahsedildiği gibi şair ve ilişkili olduğu kişiler arasında bağ kurulmasını ve şâirin hayatı hakkındaki bilgilerin daha kalıcı olmasını sağlamıştır:

Mu‘îdî:... Efendinün **mu‘îd**-i erc-mendi ve tilmîz-i hûş-mendi olmuşlar. (GŞ. s. 539)

Şeydâ: ‘Āşık Çelebi’nün **şeydâsı** demekle meşhûr ... (GŞ. s. 376-377)

Erşed:... merḥûmun birâder-i **rüşd** ü zekâ berâber dil-pezi olmağla ... (AZ. s. 22)

Erîb-i Diğer: Maḥdûm-ı edîb ü **Erîbleri** olup ... (AZ. s. 29-30)

‘Adlî:... Ağanın ferzend-i cemîli ve necl-i necîb-i bî-‘**adîldir**. (AZ. s. 219)

‘Azîz Şubḥî-zāde:... Efendinin şemere-i nihāl-i ‘ömr-i ‘**azîzi** olan maḥdûm-ı zî-şeref ü ‘ünvânlarıdır ... (AZ. s. 225)

Nâfiz Efendi:... Ḥazretlerinin necl-i bihterîn-i **nâfizü’l** kelāmı olup ... (AZ. s. 274-275)

Râşid Efendi: ...merḥûmun necl-i güzîn-i şāḥib-i **reşâdî** ... (AZ. s. 107-111)

‘Āsım:... maḥdûm-ı **ma‘şûm**-ı ferhûnde-cānı olmağla ... (AZ. s. 206)

Mizah-Üslup İlişkisi

Şairlerin birbirleriyle yaptıkları şakalaşmalara da yer veren tezkire müellifleri, bu şakalaşmaları aktararak metnin üslubuna akıcılık ve renk getirmektedir. Bu şakalaşmalar aktarılırken kullanılan “fevrî-fi’l-fevr, sâdik-sârik, tâlî-tâli-i meymûn-hümâyûn” kelimeleri arasındaki lafız-mana ilişkisi mahlasın üsluba ve seçilen kelimelere olan doğrudan tesirine örnek teşkil etmektedir:

Cevrî Çelebi:... bir gün **Fevrî** Efendi’yle mübāḥase-i şî‘r idüp birbirinün maḥlasın begenmeyüp ceng ü cidāl kılurken hemân Cevrî, Mevlânâ Fevrî’ye dir ki çok söyleme yoḥsa şimdi seni iki nokta ile kuzı iderin ve müşārünileyh daḥi **fi’l-fevr** dir ki epsem ol yoḥsa ben de seni bir nokta ile Cüzî kılarıun diyü laṭife iderler. (GŞ. s. 253)

Şâdık: Şâdık’uñ şâdınun başın tıraş idüp sin şüretine koyup ve dâlinün serin kesüp rā şekline yazup **Şâdık’ı sârik** şüretine koyup meşhûr itmegi kendülerine farz-ı ‘ayn bilmişler. (GŞ. s. 393-394)

Ğammi Beg:... kevkeb-i baht-ı **humâyûn** ve necm-i **tâli'i** meymûn olan **Tâli'i** nâm bir şâ'ir-i hûb-kelâm zerâfet yüzinden mezbûr Ğammi'ye dir ki Ğammi mahlaş itmeden **Şadî** mahlaş itmeñ saña münâsib idi. Hemân anlar dahı hâzır cevâb olup dir ki anuñ gibi mahlaşa senûñ gibi **tâli'-i meymûn** kimesne gerek. (GŞ. s. 455-456)

Meslek-Mahlas İlişkisi

Gülşen-i Şuarâ da *Âdâb-ı Zurfâ* da rastlamadığımız bir kullanım daha mevcuttur. Ahdî, şairin mesleğiyle mahlası arasındaki bağı göstermek amacıyla mesleğini açıkladığı cümlelerde mahlasları oluşturan kelimeleri ve ilgili kelimeleri (hâdimî-hâdim, serheng-çavuş) de kullanmıştır.

Hâdimî: Hâzret-i Kânber 'Alî'nûñ âsitân-ı felek-âşiyânında **hâdim** ve hem-nişin-i erbâb-ı mekârimdürler. (GŞ. s. 295)

Nişânî Beg:... 'ahd-i ba'îd şadr-ı 'âlîye-i şudûra **nişâncı** idüp ... (GŞ. s. 113-114)

Serhengî:... **çavuş**-ı 'âlî-şâhlarındandır. (GŞ. s. 347-349)

Şeydâ: Karamân Bâzârı'nda **kışsa** ve **şeyyâdlık** peydâ idüp ... (GŞ. s. 376-377)

Eğitim-Mahlas İlişkisi

Tezkire müellifleri şairlerin eğitim hayatı hakkında da bilgiler verir. İncelediğimiz bu iki tezkirede, aşağıdaki madde başı şairlerin eğitim hayatı anlatılırken mahlası oluşturan kelimeden veya müştak kelimelerden (ârifî-maârif, müdâmî-müdâvemet, lâzımî-lâzime, resmî-rüsûm) faydalanılması münasebetiyle şair mahlasları tezkire üslubuna tesir etmiştir, böylece arka planda şair, mahlas ve şairlerin hayatları arasında bir bütünlük sağlanmıştır:

'Ârifî:... çok **ma'ârif** tahşîl ü tekmiil idüp ... (GŞ. s. 446-447)

Müdâmî Beg:... rûz u şeb lisân-ı 'Arabîye **müdâvemet**... (GŞ. s. 521-524)

Dâniş:... kâbiliyyet-i **dâniş** ü isti' **dâd** ile tahşîl-i 'ilm ü ma'ârif bezl-i ictihâd itmegin emşâli beyinde **dâniş** ü kemâl ile ta' **dâd** olunmağın ... (AZ. s. 95-96)

Lâzımî:... **lâzime**-i şî'r ü inşâ öğrenmek semtine sâlik ... (GŞ. s. 505-506)

Resmî Diğer:... **rüsûm**-ı haţt-ı nesh ü şülüşi... telemmüz ... (AZ. s. 125)

Teşbih Sanatı-Mahlas İlişkisi

Genel olarak şiirde olduğu gibi nesirde de temel edebî sanat olarak teşbih karşımıza çıkar. Yazar veya şair, eserinde teşbih unsurları çerçevesinde benzeşimler kurarak anlatacaklarını resmeder. Teşbihi, bir edebî eseri olan tezkirelerde de görmek mümkündür. Söz konusu eserlerde benzetmeleri kullanırken şairlerin mahlaslarından benzetme unsuru olarak faydalanılmıştır:

Seyfî:... meydân-ı şecâ'atde **seyf**-i kâţî' gibi tîz. (GŞ. s. 359-360)

Selmân:... ve üslûb-ı kâsîde ile kişver-i Rûm'da kendü **Selmân** idi. (GŞ. s. 344-345)

Şem'î: Bir **şem'**-i şebistân-ı ma'rifet ... (AZ. s. 174-175)

Şabâyi: Muqaddemâ bād-ı **şabâ** gibi her yaña cüst ü çalâk olup ... (GŞ. s. 388-389)

Duâ İfadeleri- Mahlas İlişkisi

Gülşen-i Şuarâ da Ahdî, şairler için dua ettiği kısımlarda onların mahlaslarından, bu mahlasların müştaklarından (vaslî-vâsılîn, ümîdî-ümmîd, emânî-âmân, cinânî-cinân) ve mahlaslarıyla alakalı kelimelerden faydalanmıştır. Böylece duanın kime yapıldığı hatırlatılmış ve şairle üslup arasında bütünlük oluşturulmuştur.

Vaşlî Efendi:... ma' hüdına irişüp **vāşılînden** ve ma' ârifînden ola. (GŞ. s. 576-577)

Ümîdî: **Ümmîddür** ki rûzgâr ile a' dâ dilinden hâlâş bulup ... (GŞ. s. 214-215)

Emânî:... rûzgâr-ı bî-**âmāndan** **āmān** bulup ... (GŞ. s. 215-216)

Cinânî: **Ümmîddür** ki ber-muktezâ-yı mahlaş **cināna** lāyık u sezâ-vâr ola. (GŞ. s. 259)

Övgü İfadeleri-Mahlas İlişkisi

Tezkire müellifleri bazı şairlerle olan münasebetleri ve dostlukları sebebiyle veya edebî açıdan onları beğendiklerinde övücü ifadeler kullanmışlardır. Bu övgü ifadeleri bazen kısa bir kelime grubu veya cümle ile yapılırken, bazen de satırlarca sürmektedir. Bu iki eserden özellikle *Âdâb-ı Zurfâ*'da şairlerin övüldüğü cümlelerde mahlasla müştak kelimelere (sezâyî-sezâ, sâfî-sâf, âtîf-atâfetkâr, senâyî-senâ, medhî-medh, resmî-rüsûm) yer verilerek şairlerin mahlaslarıyla tezkirenin üslubu arasında bir ilişki kurulmuştur:

Sezâyî Dîger:... medh ü senāya **sezâ** bir şâ'ir-i mâhir-i şîrîn-edâ idi. (AZ. s. 161)

Şâfî:... 'ulemâdan **şâf**-derûn şî'r ü inşāya pür-iktîdâr şüfî vü **şâfî** bir şâ'ir-i mâhir-i nām-dârdır. (AZ. s. 179-180)

Âtîf-ı Defterî:... şî'r ü inşāda tab'-ı '**atâfetkârları** be-gâyet âlû'l-âl olan şu'arâdan ... (AZ. s. 208-210)

Senâyî:... haţţ u eş'ârı medh ü **senāya** şâyân ... (AZ. s. 57)

Medhî:... **medhe** sezâ bir şâ'ir-i ma' ârif-i mevfûr olmağla ... (AZ. s. 266)

Resmî Dîger:... **rüsûm**-ı şîve-i haţda dağî fâ'îku'l-aqrân ... (AZ. s. 125)

Şöhret-Mahlas İlişkisi

Her iki tezkirede şairlerin şöhretlerinden bahsedilen cümlelerde mahlasla ilgili kelimeler (Ulvî-uluvv-i şân, adlî-adâlet, bedrî-bedr, fazlî-fazl-fuzalâ, belîğ-belâgat, rüşdî-rüşd-zekâ, ârif-mârifet-dâniş) tercih edilmiştir. Burada yine, amaç övgü esnasında şairi hatırlatmak ve onun şöhretini belirginleştirmektir:

Ulvî Beg:... 'uluvv-i şân ile efvâhda mezkûr ... (GŞ. s. 428-429)

Adlî Efendi:... '**adâlet** ü istikâmetle beyne'n-nâs meşhûr ü maqbûldürler. (GŞ. s. 172-175)

Bedrî:... 'ilm ü ma' ârif ile **bedr**-i tamm-ı istihâr olmuşlar idi. (AZ. s. 35)

Fazlî Çelebi: El'an kemâl-i **fazl** ile beyne'l-fuzalâ ma'rûf ... (GŞ. s. 464-466)

Belîğ-i Dîger:... 'aşrımızda **belâgat** ve fenn-i fârisîde ziyâde mûmârestle şöhret-şî'âr ... (AZ. s. 41-42)

Rüşdî Dîger:... miyâne-i kuzâtda **rüşd** ü **zekâ** ile qarîn-i şöhret ü 'ünvân ... (AZ. s. 125-126)

Ârif:... **dâniş** ü **ma'rifet** ile meşhûr-ı rindân ... (AZ. s. 201-202)

Edebî Kişilik-Mahlas İlişkisi

Şairlerin mahlaslarıyla ilgili kelimeleri (germî-germ, edâyî-edâ, âgehî-âgâh, belîğî-beliğ, cevherî-cevherdâr-gevher-gevheriyân-iyâr, zihnî-zihn, selikî-selika, tab'î-tabîat, işretî-işret, garibî-garib, mâhir-mahâret, hayal-tahayyülât, belîğ-belâgat, hakîm-mahkeme, enverî-envâr, kandî-şeker, sâlim-msellem vs.) şairlerin edebî kişiliklerinin ve şiirlerinin anlatıldığı ve yorumlandığı kısımlarda da görmek mümkündür. Böylece şairin sanat anlayışı kendisi ile özdeşleştirilmeye çalışılmıştır:

Germî Beg: Merd-i **germ**-güftâr ... (GŞ. s. 187-188)

Edâyî Çelebi:... **edâ-yı** pâk ile meclis-ârâ... (GŞ. s. 208-209)

Âgehi:... şanâyî' -i nazmdan **âgâh** ... (GŞ. s. 209-211)

Belîgî:... **edâ-yı belîg** ile şâ'ir ... (GŞ. s. 237-238)

Cevherî Çelebi: Ser-â-ser nazm-ı **cevherdârî** çün **dürr**-i şâh-vâr ve tîğ-ı **elmâs**-ı suheni **cevherdâr**... Ammâ ki **gevher**-i âbdârınınuñ vezni **cevheriyan**-ı bâzâr-ı hüner yanında tam 'iyârdur. (GŞ. s. 249)

Zihni:... tarz-ı inşâda **zihni** kelimât-ı selîs ile münşi-i sâhirdür ... (GŞ. s. 307-308)

Selîkî-i Hamîdî: Kuzatdan **selîka**-i şî'ri pâk ve sözleri sûz-nâk ... (GŞ. s. 343-344)

Tab'î:... **tabî'at**-ı şî'riyyesi pâk ve ... (GŞ. s. 402)

'İşretî Efendi:... cümle-i eş'ârı 'aşîkâne ve **'işret**-engîz ... (GŞ. s. 421)

Garîbî: Tab' -ı pâki ma'ânî-i **garîb** bulmada tîz ... (GŞ. s. 458-459)

Muhtârî:... kendü semtinde sözleri hayli hayâl ile **muhtâr** u muhayyel ... (GŞ. s. 532-534)

Medhî Çelebi: ...tarz-ı kâsidede ma'ânî-perver ü **medh**-güsterdür. (GŞ. s. 547-548)

Âgâh-ı Dîger:... bir şâ'ir-i pâkîze-ta'bir-i dil-**âgâh** idi. (AZ. s. 15)

Râtib Pâşâ:... şî'r ü inşâda **râtib**-i **rütbe**-i belâgat u beyân ... (AZ. s. 101-102)

Sûzî:... **sûz**-nâk güftâr bir şâ'ir ... (AZ. s. 166-167)

Şafâyî Dîger:... güftârından **şafâ** hâşıl olur bir şâ'ir idi. (AZ. s. 191)

Cenâbî Paşa: Fikr-i bülendi sarây-ı ma'ânîde 'âlî-**cenâb** ... (GŞ. s. 105)

Mâhir:... âksâm-ı şî'rde **mahâreti** zâhir ve bu hakîriñ yâr-i şadîkı bir şâ'ir-i **mâhir** idi. (AZ. s. 263)

Hayâlî Beg:... diğkat-i hayâlde **tahayyülât**-ı kemâl ile ... (GŞ. s. 278-280)

Ra'dî: Âvâze-i nazm **ra'd**-vâr kubbe-i eflâke velvele ve künbed-i minâ-yı dünyâyâ gulgüle birağmışdur. (GŞ. s. 334)

Zînetî-i Sîrozî:... zihn-i laîfî şî'rde envâ'-ı **zînet**le ârâste ... (GŞ. s. 335)

Belîgî-i Dîger:... vâdî-i kudemâ üzre hisse-mend-i **belâgat** ... (AZ. s. 39-41)

Belîgî-i Dîger: Güftâr-ı **belâgat**-intişârında ... (AZ. s. 41-42)

Hâkim:... **hâkim**-i **maḥkeme**-i 'irfân olan vücûd-ı feyz-iiktirânları şî'r ü inşâda gâyet a' lâ vü bî-naẓîr ... (AZ. s. 67-70)

Kelîm Efendi: **Kelîm**-i hoş-âyende olmağla ... (AZ. s. 258)

Enverî: Eş'âr-ı pür-**envâr**ınınuñ nûrından âyîne-i tîre diller münevver ... (GŞ. s. 220-221)

Kândî: Eş'âr-ı **şeker**-rîzi dil-peẓîr ... (GŞ. s. 484-485)

Lem'î:... sâbîkû'z-zîkrûñ eş'âr-ı pür-**envâr**ı gün gibi **lâmi'** ve **lem'a**-ı tîğ-ı zebân-ı âbdârını naşş-ı kâti' gibi sâti'. (GŞ. s. 503-505)

Meşâmî Beg:... eş'âr-ı müşk-âsarınınuñ sevâdından **meşâm**-ı cân mu'aṭṭar ... (GŞ. s. 519-520)

Nâzûkî:... eş'âr-ı **nâzûkî** pesend-i cumhûrdur. (GŞ. s. 565-566)

Vezni:... **vezn**-i eş'âr-ı dürrer-bârı temâm 'ayâr ... (GŞ. s. 574)

Yetim 'Alî Çelebi:... ebyât-ı dürrer-bârı mânend-i dürr-i **yetim** pesendide-i gûş-ı tab'-ı selîmdür ... (GŞ. s. 596-598)

Sâlim-i Trabzonî: ...eş'âr-ı dürrer-bârları **müsellem**-i 'âlem nev-edâ ... (AZ. s. 154-155)

'**Ârif**:... nuḳûd-ı '**irfâna** mâlik 'ârif-dil bir şâ'ir-i mâhir-i bî-mu'âdildir. (AZ. s. 202)

Lebib:... edib ü **lebib** bir şâ'ir-i dil-cû şîrîn-maḳâl idi. (AZ. s. 260-261)

Lebib:... bir şâ'ir-i **lebib**-i hoş-güftâr idi. (AZ. s. 261)

Nâzım:... bir **nâzım**-ı şîrîn-reftâr ... (AZ. s. 273-274)

Eser-Mahlas-Üslup İlişkileri

Mahlasla alakalı kelimelere, şairlerin eserlerinden bahseden cümlelerde de rastlamaktayız. Fakat bu durum sadece, mahlası "belîğ" olan şairlerde ve *Âdâb-ı Zurafâda* görülmektedir:

Belîğ:... dîvân-ı **belâğat**-ü ünvânı vardır. (AZ. s. 38-39)

Belîğ-i Diğer: Âşâr-ı **belâğat**-nişârlarından ... (AZ. s. 39-41)

Belîğ-i Diğer: Dîvân-ı **belâğat**-ü ünvânı ... (AZ. s. 41-42)

Şiir Örnekleri-Mahlas İlişkileri

Tezkirelerde şairlerin hayatı, kişiliği, edebi şahsiyeti ile ilgili açıklamalardan sonra mutlaka şiirlerinden örnekler bulunmaktadır. Bu örnekler verilmeden önce örnek verileceğine dair bir cümle geçmektedir. Sözkonusu cümlelerde mahlasla alakalı kelimelerin kullanıldığı görülür. Böylece şiirlerin kime ait olduğu tekrar vurgulanmıştır:

Firdevsî: Bu gâzel daḫi ol şâ'ir-i **firdevs**-âşiyânenüñdür. (GŞ. s. 470-471)

Muḫîṭî: Bu kıt'a daḫi ol baḫr-ı şî're **muḫîṭ** olan deryâ-dilüñdür ... (GŞ. s. 526-529)

Zînetî-i Sîrozî: Bu bir nice maṭla' u beyt zâde-i tab'-ı **zînet**-nümâsıdır ki ... (GŞ. s. 335)

Zuhûrî:... maṭla'-ı pür-ḫayâlî netâyic-i tab'ından **zuhûra** getürmüşdür. (GŞ. s. 410-411)

'**Iyânî-i Konevî**:... bu gâzel-i nâzûk-beyân zuhûra gelüp '**ıyân** olmuş. (GŞ. s. 448-449)

Firâkı: Zîrâ ki şevḳ-ı cevânân ile mesrûr ve gâḫ **firâk** ile mehcûr. Bu gâzel-i 'âşîḳâne ol **firâk**-keşide-i zamânenüñ eş'âr-ı âbdârındandır ... (GŞ. s. 468-469)

Şenâyî: Bu ebyât **şenâ** ve sitâyîşi olan güftâr-ı pür-nükâtlarıdır ki ... (AZ. s. 57)

Feyzî Diğer: Bu eş'âr ol zât-ı ḫuceste-eṭvârınñ **feyz**-ı tab'ından âşîkâr olmuştur ... (AZ. s. 247-248)

Lâyih: Bu gâzel-i bî-naẓîr-i **lâyihât** tab'-ı dil-peẓîrleridir. (AZ. s. 260)

Luṭfî:... birkaç beyt-i **laṭîfi** taştîr olundu. (AZ. s. 261-262)

Rûknî: Bu ebyât **rûkn**-i mü'essis-i tabî'atlarından ser-zede-i zuhûr ... (AZ. s. 140)

Yine her iki tezkirede, maddebaşı şairlerin hayatları anlatılırken de mahlasla alakalı kelimelere yer verilmiştir:

Kâmi Efendi:... pâdişâh-ı **kâm**-baḫşuñ naẓar-ı 'inâyât-ı berekât-âyâtı ile **kâm**-bîn ü **kâm**-rân olup ... (GŞ. s. 139-140)

Ârâmî:... ol şehrde **ârâm** kılmayup ... (GŞ. s. 222-223)

Penâhî:... Mevlânâ'nun âsitânın **penâh** idinüp ... (GŞ. s. 235-236)

Bi' âti: ... anlara **bi' at** itmiş. (GŞ. s. 240-241)

Žayî'î:... 'ömr-i laîfin ol fende hele **žayî'** itmemiş. (GŞ. s.398-399)

'İlmî-i Bağdâdî:... zümre-i erbâb-ı '**ulûm**dan olmak temennâsı ile hîdmet-i '**ulemâ**-yı 'izâm ... (GŞ. s. 424-426)

'Ulvi-i İstanbûlî: Her an '**uluvv**-i himmetin şî'r ile müşâhabet ve hîdmet-i ehl-i ma' rifete şarf idüp ... (GŞ. s. 429-431)

'Adnî Beg:... mecâlis-i **behîst**-âyinlerine yüz sürüp ... (GŞ. s. 435-436)

Ferdî-i Acem:... **efrâd**-ı anâsıdan **ferd** ile müşâhabet itmeyüp tek ü tenhâ temâşâ iderek ... (GŞ. s. 474)

Ferâğî:... kayd u bend-i dünyâdan **ferâğat** idüp âsûde-ğâl ü **fârîğü**'l-bâl olmuşdur. (GŞ. s. 474-476)

Qadrî-i Acem: Hayfâ ki bu yirlerde **qadr** u kıymeti bilinmeyüp ... (GŞ. s. 488-489)

Muî'î:... hemîşe **muî'**-i ehl-i hüner olmağdan ma' ârif-i cüz'î vü küllîden behredâr olmuş. (GŞ. s. 545-546)

Es'ad Efendi:... bâlâ-yı a' lâ-yı' irfâna **su'ûd** idüp ... (AZ. s. 6-9)

Es'ad:... qarîn-i ' izz ü **sa'âdet** olup... ve **sa'âdet**-hâneleri beytü'l-hüzn ve'l-âlâm olup ... (AZ. s. 9)

İkbâl:... şems-i **ikbâl**i burc-ı naḥsa taḥvîl ... (AZ. s. 13-14)

Âgâh:... dil-**âgâhma** ârzü-yı seyâhat te'şîr ... (AZ. s. 14-15)

Erşed:... vâsıl-ı ' aql-ı **rüşd**-i müstefâd olduḡda ... (AZ. s. 22)

Hâtem:... nâ'il-i **hâtem**-i kemâl olduḡda ... (AZ. s. 87-88)

Halef:... nâ'il-i rütbe-i **hilâfet** olup ... (AZ. s. 91-92)

Rızâ Efendi:... Şofya kazâsı **rızâ**-dâdeleri ... (AZ. s. 133-134)

Rif' at Ahmed Efendi:... maḥşûl-i nihâl-i âmâl-i ' izz ü **rif' ati** olmaḡla... nâ'il-i ' izz ü **rif' at** ... (AZ. s. 135-136)

Zînet:... qaşr-ı ' irfâna **zînet**-baḡş-ı şu'ûd idüp ... (AZ. s. 144-145)

Sâlik Dede Mevlevî: Anlar daḡı vâlid ü ecdâdı işrine **sâlik**... mürşid-i **sâlikîn** olmuşlar idi. (AZ. s. 150-151)

Sâlik-i Diğer:... taḡşîl-i ' ilm ü ma' rifete **sâlik**... hulefâları **silkin**e **sülûk** ... (AZ. s. 151)

Şekîb-i Mevlevî:... **şabr** u **şekîb** ile nuḡd-ı ' irfâna mâlik olup ... (AZ. s. 174)

'Âṭf-ı Defterî:... ser-nâme-i kitâbe-i i' ṭibâr-ı rif' at ü '**aṭûfet** ile irtisâm olmuş idi. (AZ. s. 208-210)

Ġavsi:... niçe eyyâm post-nişîn-i maḡâm-ı **ġavsiyyet** iken ... (AZ. s. 233)

Lem'î: ...mâh-tâb-ı cilâl-i cebhe-i pür-kemâlinde **lâmi'** olup ... (AZ. s. 262-263)

Mâcid:... nâ'il-i rütbe-i celîle-i **mecd** ü iclâl olmuşlar idi. (AZ. s. 265-266)

Nâfiz Efendi:... ḡâkim-i **nâfizü**'l-kelâm olup ... (AZ. s. 274-275)

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada; XVI. ve XVIII. asırlar olmak üzere iki farklı dönemde yazılmış olan *Âdâb-ı Zurfâ* ve *Gülşen-i Şuarâ* tezkirelerinden yola çıkarak daha önce ele alınmamış bir konu olan tezkirelerdeki mahlas-üslûp ilişkisine değinilerek üslup konusuna farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.

İncelenmiş olan tezkirelerde, metnin içinde; mahlası oluşturan kelimeler, bu kelimelerin müştakları ve bu kelimelerle ilişkili başka kelimelerin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bahsedilen durum *Âdâb-ı Zurfâ*'da daha dikkat çekicidir. Böyle bir kullanımda amacın ifadeye edebî güzellik kazandırmak olduğu düşünülmektedir. Şiire oranla okunması kısmen sıkıcı olan nesrin, böylece daha akıcı ve akılda kalıcı olması amaçlanmıştır. Tezkirelerde her fırsatta mahlasla ilgili kelimeler kullanılıp hangi şâirden bahsedildiği vurgulanarak müellif-eser, müellif-kişilik, müellif-sanat anlayışı arasında anlamsal ve yapısal bütünlük oluşturulmaya çalışılmıştır.

Dikkat çekici noktalardan biri de özellikle şâirler hakkında bilgi verilen kısımların ilk ve son cümlelerinde bahsedilen duruma rastlanmasıdır. Şâirlerin hayatları hakkında bilgilerin verildiği ve metnin genellikle en geniş bölümünü oluşturan kısımlarda bu oranın düştüğü belirlenmiştir. Bunun sebebi, tezkire müelliflerinin gözünde şâirin edebî şahsiyetinin, ölümünün, ölüm tarihinin ve isminin yer aldığı kısımların daha kıymete değer görülmesi olabilir. Böylece müellif hem metnin başında hem de sonunda, bahsedilen şâiri hatırlatma ihtiyacı duymaktadır.

Bazı şâirlerin hâl şerhlerinde, -Kandî örneğinde görüldüğü gibi- bütün nesir örgüsü mahlas ve mahlasla ilgili kelimeler üzerine kurulmuştur. Böylece metnin okunması kolaylaşmış ve nazma göre daha durağan görülen nesrin üslûbuna âhenk kazandırılmıştır.

Çalışmaya konu olan tezkirelerde klasik Osmanlı nesrinde görülen secîli üslûptan farklı olarak mahlasların müştaklarının sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Bu kullanımla tezkireye âhenk ve anlam bütünlüğü kazandırılmıştır. Örnek olarak: *Âdâb-ı Zurfâ*'da “Subhî” maddesinde yer alan “subh” ve “mısbah” kelimeleri müştaktır. Aynı şekilde, *Gülşen-i Şuarâ*'da “Sırrî” maddesinde, mahlas kelimesinin çoğul hâli -aynı zamanda müştakı- “esrâr” tercih edilmiştir.

Bunun yanı sıra mahlasla eş anlamlı kelimelerin kullanımı da önemli bir üslup özelliği olarak karşımıza çıkar. *Âdâb-ı Zurfâ*'da yer alan “Kebûterî” maddesinde mahlas olan Farsça güvercin manasındaki “kebûter” kelimesi ile Arapça aynı manadaki “andelîb” kelimesi birlikte kullanılmıştır.

Tezkirelerde mahlasla müştaklık, eş anlamlılık veya tezatlık ilişkisi olmadığı hâlde dîvân şiirinin mazmun dünyasında anlamsal ilişki içerisindeki kelimelerin bir üslup özelliği olarak birlikte kullanıldığı da görülmüştür. Örneğin; *Gülşen-i Şuarâ*'da “Hızrî” maddesinde kullanılan “âb-ı hayât” ifadesiyle mahlas kelimesi arasındaki ilişki mâlûmdur.

Müellif, bazı durumlarda mahlası terkip içerisinde kullanarak tekrar etmiştir. Örneğin; *Gülşen-i Şuarâ*'da “**Nâmî**:... şu‘ arâ-yı **nâm**-âver gibi...” ifadesinde mahlasa Farsça “âverden” fiiliyle sıfat-fiil özelliği kazandırılarak zikredilmiştir.

Öte yandan, yapmış olduğumuz çalışmada tezkirelerde mahlasın üslûba etki ettiği kısımlar konu bağlamında tasnif edilerek örneklendirilmiştir. Bu başlıklardan birer örneği konuyu özetlemek adına burada tekrar zikrederim:

Âdâb-ı Zurfâ'da mahlas alış sebeplerinin yer aldığı kısımlardan **Tâ'ib** isimli şâirin mahlas alış sebebinin dile getirildiği, “**Tâ'ib**:... evâsıt-ı hâllerinde cemî'-i menhiyyâta **tâ'ib** ü **istiğfâr** ve tevbelinde şâbit ü ber-çarâr olmağla mağlaş-ı merķûmı vezîle-i ihtiyâr olup ...” ifadesinde Arapça tövbe eden manasındaki “**Tâ'ib**” mahlas kelimesinin “**tâ'ib**” olarak tekrar edilerek, Arapça tövbe etme manasındaki “**istiğfâr**” kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. Benzer bir örnek olarak; *Gülşen-i*

Şuarâ'da, "Derviş Beg" maddesinde mahlas alış sebebi olarak derviş yaratılışı oluşu "dervîş-nihâd" ifadesiyle dile getirilmiştir.

Âdâb-ı Zurfâ'da, "Hâmid" maddesinde şâirin önceki mahlası olan "Hayâlî" kelimesiyle "hayal"; sonraki mahlası "Hâmid" ile "mehâmîd" kelimesi arasında müştaklık ilişkisi kurularak, konu bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır.

Gülşen-i Şuarâ'da "Fânî" maddesinde şâirin fiziksel özelliklerinin anlatıldığı kısımda kullanılan "fânî-hey'et" ifadesinde mahlas tekrar edilmiştir. Yine aynı bölümde yer alan "haste-sıfat" ifadesiyle mahlas arasında anlam ilişkisi sözkonusudur.

Benzer bir şekilde, Gülşen-i Şuarâ'da "Âteşî" mahlaslı şâirin kişilik özelliklerinin yer aldığı kısımda onun coşkun yaratılışı ve heyecanlı oluşu, hem müştaklık hem de anlam ilişkisi bulunan "âteşî-mizâc" kelimesiyle dile getirilmiştir. Bu durum mahlasın, kişilik özellikleri bağlamında üslûba etkisini örnekendirir.

Mahlas kelimesinin farklı terkiplerle kullanılması her iki tezkire için de önemli bir üslup özelliğidir. Gülşen-i Şuarâ'da; "Nisârî" maddesindeki "tab'-ı dürrer-nisâr" ve Âdâb-ı Zurfâ'da "Feyzî Dîger" maddesindeki "tab'-ı pür-feyz" ifadeleri bu duruma örnektir.

Her iki tezkirede de şâirleri doğum ve ölümleriyle ilgili bilgilerin verildiği bölümlerde, mahlasla alakalı kelimelerin tercih edildiği görülür. Örneğin; Âdâb-ı Zurfâ'da Hıfzî mahlaslı şâirin doğumu hakkında bilgi verilen kısımda, mahlasla müştak "mahfaza" ve "mahfûz" kelimelerinin kullanılması, mahlasın doğum ifadeleri bağlamında üslûba etkisini örnekendirir. Aynı şekilde; Gülşen-i Şuarâ'da "Firdevsî" maddesinde şâirin ölümü hakkında bilgi verilirken Farsça cennete mensup manasındaki mahlas kelimesi ile Arapça cennetler manasındaki "cinân"ın birlikte kullanımı, şâirin ölümü hakkındaki ifadeler bağlamında mahlasın üslûba etkisine örnek teşkil eder.

Gülşen-i Şuarâ'da Cevherî Çelebi'nin edebî kişiliği hakkında bilgi verilen kısımda yer alan "Cevherî Çelebi: Ser-â-ser nazm-ı cevherdârî çün dürr-i şâh-vâr ve tîğ-ı elmâs-ı suheni cevherdâr... Ammâ ki gevher-i âbdârınuñ vezni cevheriyân-ı bâzâr-ı hüner yanında tam 'iyârdur." ifadesinde, onun şiiri, mahlas kelimesine, Farsça "dâšten" fiilinin muzârîsi eklenerek elde edilen "cevher-dâr" (cevherli) kelimesi ile tavsîf edilmiştir. Ayrıca şiirden anlayanlar manasında kullanılan mücevherciler anlamındaki cevheriyân kelimesi de mahlasla Farsça "ân" çoğul ekinin eklenmesiyle oluşturulmuştur. Cevherî'nin şiirinin edebî açıdan değerlendirildiği "gevher-i âbdâr" ibâresinde yer alan "gevher" kelimesinin muarrebî "cevher"dir. Öte yandan dürr, elmas, iyâr kelimeleri de mahlasla tenasüp oluşturarak mahlasın üslûba tesirini örnekendirir.

Tezkire müelliflerinin kullandığı ve sürekli olarak tekrar ettiği bu kelime ve ibâreler, şâir hakkında daha kalıcı bilgiler edinmemizi ve şâiri zihnimize daha net canlandırabilmemizi sağlamaktadır.

Çalışmamızda sonuç bölümünde bazı örnekleri zikredilen mahlas-üslûp ilişkisi tespit edilen kısımlar belli kategorilere ayrılarak (fiziksel özellikler ve kişilik özellikleri-mahlas ilişkisi, mahlasla ilgili kalıp ifadeler, doğum ifadeleri-mahlas ilişkisi, ölüm ifadeleri-mahlas ilişkisi, sosyal ilişkiler-mahlas ilişkisi, meslek-mahlas ilişkisi, eğitim-mahlas ilişkisi, teşbih sanatı-mahlas ilişkisi, duâ ifadeleri-mahlas ilişkisi, övgü ifadeleri-mahlas ilişkisi, edebî kişilik-mahlas ilişkisi) ele alınmıştır. Mahlasla istikak, tenâsüp, tezat ve eşanamlılık ilişkileri içerisinde olan kelimeler kalın yazılarak okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Tezkireler hakkında daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak mahlasların tezkire üslûbuna etkisinin Gülşen-i Şuarâ ve Âdâb-ı Zurfâ tezkirelerinden hareketle incelendiği bu çalışmanın daha sonra yapılacak olan üslûp çalışmalarına farklı bakış açıları sunacağı ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akün, Ömer Faruk. (1988). TDVİA Ahdî Maddesi. C. 1, s.: 509-514.
- Aydın, Abdullah. (2013). “Asude Bahar Ülkesine Yolculuk Olan Ölümün Şair Biyografilerinde İfade Edilmesi”, *Turkish Studies*, Volume 8/8, Summer, s. 161-188.
- Canım, Rıdvan. (2010). “*Latîfî Tezkiresi’nde Dil ve Üslûp*” *Nesrin İnşası: düzyazıda dil, üslûp ve türler. Hazırlayan Hatice Aynur ve öte.* İstanbul: Turkuaz : 166-175.
- Coşkun, Menderes. (2010). “*Üslup Çalışmaları Üzerine*”, *Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V)*, İstanbul: Turkuaz, 72-83.
- Çapan, Pervin. (2005). *Mustafa Safâî Efendi Tezkire-i Safâî (Nuhbetü'l-Asâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks.* AKM Yay. Ankara.
- Çapan, Pervin. (2009). “*Bir Üslup Unsuru Olarak Safayî Tezkiresinde Örnek Verme İşlemi*” *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi 27-28 Ağustos 2007.* Editör Hayati Develi. İstanbul: İKÜ Yayınları: 99-120.
- Devellioğlu, Ferit. (1970). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat.* Ankara.
- Durmuş, Mustafa. (2007). “*Şair tezkirelerindeki ölüm ifadelerinin üslûp açısından değerlendirilmesi.*” *Edebiyat ve dil yazıları: Mustafa İsen’e armağan.* Editör Ayşenur Külahlıoğlu İslam, Süer Eker. Ankara: 171-186.
- Erdem, Sadık. (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâsı.* Ankara: AKM Yayınları.
- Erdem, Sadık. (2007). TDVİA Râmiz Maddesi. C. 34, s.: 451
- İnce, Adnan. (2005). *Tezkiretü’ş-Şu’arâ Sâlim Efendi*, AKM yayınları. Ankara.
- İsen, Mustafa. (1988). TDVİA Âdâb-ı Zurafâ Maddesi. C. 1, s.: 335-336.
- Kesik, Beyhan. (2015). “Güftî’nin Teşrifâtü’ş-Şu’arâsı’nda Mizahî Unsurlar.” *Littera Turca: Journal of Turkish Language and Literature* 1, s. 2 (Güz): 85-92.
- Kılıç, Filiz. (2004). “*Sehî Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinden Hareketle XVI. yy. Tezkirelerinde Bazı Üslûp Özellikleri.*” *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri.* Ankara: TDK: 1821-54.
- Pakalın, M. Zeki. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü.* İstanbul.
- Solmaz, Süleyman. (2005). *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı* (İnceleme-Metin). Ankara: AKM Yayınları.
- Şemseddin Sâmî. (1317). *Kamus-ı Türkî.* İstanbul.
- Tâhirü'l-Mevlevî. (1973). Haz. Kürkçüoğlu, Kemal Edip. *Edebiyat Lügati.* İstanbul
- Tuğlacı, Pars. (1981). *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul, s. 1824.
- Yazar, İlyas. (2013). “*Şair Tezkirelerinde Ölüm Bağlamında Dil ve Üslûp Üzerine Bir İnceleme, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 1, Nisan, Manisa, s. 457-466.
- Yıldırım, Ali. (2006). *Mahlas ve Mahlas-nâmeler.* Ankara: Akçağ Yayınları.